

Birinci Dünya Harbi Döneminde Polonyalılar ile Türkler Arasındaki Askeri İlişkiler*

Piotr Nykiel

Dünyanın her köşesinde patlayan savaşlara en az birkaç Polonyalının katıldığını söyleyenler abartmış sayılmazlar. Polonya'nın 1772 ile 1795 yılları arasında bağımsızlığını yitirip onu ancak 1918'de yeniden kazandığı dönem için de bu sözlerin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. 19. asırda kah kendi topraklarında, kah Avrupanın başka yerlerinde işgalci devletler, üstelik Rusya ve Avusturya-Macaristana karşı başka milletlerle kol kola savaşan Polonyalı ayaklanmacılar birinci dünya savaşının başlamasıyla çok zor bir duruma düştüler. Zira Polonyayı işgal eden Alman, Rus ve Avusturya-Macaristan ordularına zorunlu asker olarak katılıp Büyük Harbin çeşitli cephelerinde ve çoğu zaman habersiz birbirlerine ateş etmek durumundadılar. Söz konusu üç büyük orduda Polonya kökenli subaylar da bulundu. Bazıları atalarından feragat edip yeni vatanlarına sadık oldu, ama büyük bir kısmı savaş bittikten sonra ülkelerinin dirileceğini umut ederek, cephede kazanacakları tecrübeleri yeniden kurulacak Polonya ordusunda kullanabileceklerini düşündü.

Bu konuya Polonya açısından baktığımızda, Polonyalıların en kalabalık savaştıkları cephenin şüphesiz Çanakkale Cephesi olduğunu belirtmeliyiz. Burada da, başka cephelerde olduğu gibi, Polonyalılar siperlerin her iki tarafında bulundu. Osmanlı üniformalarını giyen çoğu, 19. yüzyılda Polonezköy'e yerleşen sığınmacıların torunlarıydı. Sayılarını tam olarak bilmediğimiz halde, birkaçının kimliklerini burada anımsayabiliriz. Alfons ve Józef Wrzostek kardeşler Gelibolu Yarımadasında vurulup Osmanlı Müslüman silah arkadaşlarıyla beraber ve şu an yerleri bilmediğimiz mezarlara koyulmuş. Diğer ikisi Marek Gazewicz ve Józef Dohoda savaş bittikten sonra Polonezköy'e sağ dönmüşler. Maalesef, ailelerinin ellerinde herhangi bir belge bulunmadığı için bu dördünün hangi birliklerde savaştıklarını ve ilk ikisinin tam olarak ne zaman ve nerede öldüklerini tespit etmemiz mümkün değil.

---

* İşbu metin 5 Mart 2014 tarihinde Ankara'da T. C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenmiş ve her iki ülkenin cumhurbaşkanlarının katıldığı "600. Yılında Türkiye – Polonya İlişkileri Sempozyumu"nda sunuldu.

1915 yılından ta 1918'e kadar Çanakkale'de Osmanlı ordusunda çeşitli askeri görevler üstlenen en meşhur Polonyalı ise Ludomił Rayski (1892-1977) idi. Babası Teodor 1863 ayaklanmasından sonra Osmanlı topraklarına sığındı. 93 Harbine (1877-1878) katılmış ve 1889'da emekli olup Polonya topraklarına dönmüş. Birinci Dünya Harbi başladığında, oğlu Ludomił Rayski 22 yaşındaydı. Harbin ilk haftalarında Avusturya-Macaristan ordusu bünyesinde bulunan Polonya birliklerinde savaştı. Fakat babası sayesinde çifte vatandaşlığa sahip olduğu için, Osmanlı ordusundan da kendisine çağrı gelmiş. Komutanından izin alıp Avusturya-Macaristan müttefiği olan Türkiye'de görev yapmak üzere 1 Mart 1915'te Çanakkale'ye gelmiş. Şüphesiz Almanca ve Türkçe bilen ve ehliyeti olan Rayski ilk aylarda Çanakkale Müstahkem Mevkiinde soförlük yaptı¹. Bu dönemde Çanakkale Cephesinde sadece iki otomobil bulunduğuna göre muhtemelen 3. Kolordunun ve daha sonra 5. Ordunun karargahlarında en yüksek rutbeli Türk ve Alman komutanları arabayla cephede gezdirmiş.

1915 Eylülünde Maltepe Hava Okulunu bitirip Çanakkale'ye rasit olarak dönmüş. İki kere hafif yaralanmış ve hastaneden taburcu olduktan sonra Çanakkale Savaşlarının son aşamasında pilotluk kursuna katılmış. Birinci Dünya Harbi sonuna kadar teğmen rütbesinde 5. Hava Bölüğü pilotu olarak görevine İzmir ve Çanakkale bölgelerinde devam etmiş². 1918 Ocağında İmroz Akını'ndan dönerek Çanakkale Boğazı'ndaki Nara Burnu önünde karaya oturup altı gün boyunca İngiliz bombardıman uçaklarının saldırılarına maruz kalan *Yavuz* kruvazörünü bu saldırılardan koruyan Osmanlı pilotlar arasında Rayski'nin de olduğunu biliyoruz³.

Kariyerinin Türkiye'deki dönemine ait Polonya'da çok az belge kaldığı için, Mecidiye Nişanı, Liyakat Madalyası ve Harp Madalyası'nı ne gibi hizmetler için aldığını bilmiyoruz. 1919-1921 yılları arasında Polonya-Bolşevik Rusya savaşına pilot ve avcı bölüğü komutanı olarak katılan Rayski uçağının gövdesinde kendi eliyle ay yıldız amblemini yapmış. İki dünya savaşı arasında ise Polonya uçak sanayinin kurucusu ve 1930'lu yıllarının sonuna doğru Polonya Hava Kuvvetlerinin başkomutanı olarak ün kazanmış⁴.

¹ Jerzy S. Łątka, *Lot ku gorzkiej sławie. Gen. Ludomił Rayski*, Społeczny Instytut Historii i Kultury Turcji, Kraków 1994, s. 32.

² *A.g.e.*, s. 37-47 ve 101-111.

³ *A.g.e.*, s. 102.

⁴ *A.g.e.*, s. 54-66; *Polski Słownik Biograficzny* [bundan böyle *PSB* olarak geçecektir], Tom XXX, Polska Akademia Nauk, Instytut Historii, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 273-276; http://en.wikipedia.org/wiki/Ludomił_Rayski (28.03.2014).

Cephenin diğ er tarafında Ç anakkale Savaşlarına katılan bir baş ka meş hur Polonyalı Rus *Askold* kruvazörü subaylarından Włodzimierz Steyer (1892-1957) idi. Gemisi hem bu hareketin 18 Marta kadar devam eden deniz safhası, hem de sonraki çıkarmalarda faaliyet gösterdi. Steyer, 1919 yılından itibaren parlak denizcilik kariyerine Polonya Deniz Kuvvetlerinde devam etmiş. 1937 yılında Baltık Denizi kenarındaki, çok büyük stratejik önemi olan Hel Yarımadası Müstahkem Mevkiinin komutanı olmuş. İkinci Dünya Harbi başladığında bir ay boyunca Polonya savunmasından çok üstün olan Alman deniz ve hava saldırılarına kahramanca direndikten sonra esir olmuş ve savaşın sonuna kadar esir kampında kalmış. 1947'den ölünceye kadar tuğamiral rütbesinde Polonya Deniz Kuvvetlerinin başkomutanıydı⁵. Steyer, 1930'lu yıllarda "Brunon Dzimicz" takma adını kullanarak yayımladığı Birinci Dünya Harbi hatıratında *Askold* kruvazörünün mürettebatında birçok Polonyalı denizci bulunduğunu yazar⁶. Hatta *Askold*'un desteklediği Kumkale çıkarmalarını anlatırken Adam Puszka adlı bir Polonyalı denizcinin Fransız askerlerini karaya götürdüğü ş ilebinden – yasaklanmasına rağmen – karaya inip Kumkale köyü etrafında vurulduğundan bahseder⁷.

ANZAC birliklerinde savaşan ş u ana kadar rastladığımız yegane Polonyalı William Frederick Wroblewski [Wróblewski] idi. Babası Polonya topraklarından Yeni Zelanda'ya göç etmiş olan bu asker Auckland Piyade Alayında savaşıp 27 yaşındayken 8 Ağustos 1915'te Conkbayırı'nda öldü⁸.

En az üç Polonyalının da Ç anakkale Savaşlarına katılan Fransız birliklerinde bulunduğunu biliyoruz. André Lubinsky [yani Andrzej Łubiński], Louis Alousky [yani Ludwik Ałuski?] ve sadece soyadını bildiğimiz Glodkowsky [Głodkowski]'nin mezarları Seddülbahir Fransız Askeri Mezarlığında bulunmaktadır.

Yukarıda söz ettiğimiz kişiler dışında *Goeben* ve *Breslau* (yani *Yavuz Sultan Selim* ile *Midilli*) mürettebatlarında ve Alman Askeri Heyet bünyesinde de birçok Polonyalı bulunduğunu unutmamalıyız. 1914 ile 1918 yılları arasında Osmanlı

⁵ Janusz Królikowski, *Generalowie i admiralowie Wojska Polskiego 1943-1990 t. III: M-S*, Toruń 2010, s. 526-530; http://en.wikipedia.org/wiki/W%C5%82odzimirz_Steyer (28.03.2014).

⁶ Brunon Dzimicz, *Samotny krążownik*, "Przegląd Morski", Rok 6, nr 49, Toruń (1933), s. 3210.

⁷ A.g.e., Rok 6, nr 58, Toruń (1933), s. 52.

⁸ <http://muse.aucklandmuseum.com/databases/general/RecordDetail.aspx?dataset=Cenotaph&SearchID=1839763&Ordinal=1&OriginalID=81166> (28.03.2014). Yazar, Wroblewski'ye dair bilgiler edinmekte yardımcı olmaları Sn. Prof. Dr. John Crawford (Yeni Zelanda) ve Sn. Dean Hunter (Fez Travel Office, İstanbul)'e ş ukranlarını sunar.

İmparatorluğunda ölen Alman subay ve asker listelerinde 29 Polonya soyadı bulunur⁹. Bunlar dışında kaç kişinin sağ kalıp 1918 yılında Türkiye'den ayrıldığını bilmiyoruz.

Alman üniformalı Polonyalılardan bahsederken Paweł Ziółkowski (1878-1938)'den söz etmeliyiz. Prusya ordusundan emekli olduktan sonra 1902 yılında Polonezköy'e gelip öğretmen olarak çalışmış. Birinci Dünya Harbi yıllarında Almanlar tarafından askeri danışman olarak *Yavuz* kruvazöründe görevlendirilmiş. Bu döneme ait Alman üniforması Polonezköy'deki "Zosia Teyze Evi"nde sergilenmektedir. Cihan Harbinden sonra ise Ziółkowski 12 sene Türk firmalarında muhasebecilik yapmış. 1932 ile 1938 yılları arasında da Polonya Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliğinin iâşe memuru olarak görev yapmış. 1922'de Fransızca, 1929'da ise Lehçe yayımlanmış Polonezköy hakkındaki ilk kitabın yazarı olduğundan da söz etmekte fayda var¹⁰.

Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı İmparatorluğunda bulunan ve bu vesileyle anmak istediğimiz son Polonyalı, Józef Jan Klemens Pomiankowski (1866-1929). Polonya Jarosław şehri doğumlu bu Avusturya-Macaristan ordusu subayı 1909 ile 1918 yılları arasında İstanbul'da Avusturya-Macaristan Askeri Ataşe görevini üstlenip 1916 yılında Galiçya Cephesini ziyaret eden Enver Paşa'ya eşlik etmiş. 1917'de mareşal rütbesine yükselmiş. Savaş bittikten sonra yeni kurulan Polonya Silahlı Kuvvetlerinde general olarak silah ve donatım ikmalinden sorumluymuş¹¹. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü* başlığı ile Türkiye'de yayımlanan kitabın yazarıdır.

Türk bakış açısından Cihan Harbi döneminde Türkler ile Polonyalılar arasındaki askeri temaslarda en önemli vaka kuşkusuz Osmanlı 15. Kolordusunun 1916-1917 tarihleri arasında Galiçya Cephesinde savaşmasıdır.

Ne yazık ki, bu hadise Türk tarihçileri tarafından hep vatanlarına hiçbir menfaat getirmeyen ve gereksiz insan kaybına neden olan bir siyasi karar olarak değerlendirilir. Brusilov ile Kerenski taarruzları sırasında cephedeki durumun çok büyük oranda Osmanlı askerleri sayesinde kurtulmuş olduğundan bahseden hemen hemen yok¹².

⁹ Hafize Kasar, *Birinci Dünya Savaşında ölen Alman askerlerin kayıp listesi* (http://www.geliboluyuanlamak.com/200_Birinci-Dunya-Savasinda-Olen-Alman-Askerlerin-Kayip-Listesi-%28-Hafize-Kasar-%29.html) (28.03.2014).

¹⁰ Jerzy S. Łątka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2005, s. 366.

¹¹ *PSB*, Tom XXVII, Polska Akademia Nauk, Instytut Historii, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1983, s. 382-383.

¹² 15. Kolordu'nun katıldığı çatışmalarına dair daha ayrıntılı bilgiler için *Birinci Dünya Harbi*, VII nci Cilt, *Avrupa Cepheleeri*, 1 nci Kısım (*Galiçya Cephesi*), T.C. Genelkurmay Başkanlığı Garp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No: 3, Gnkur. Basımevi, Ankara 1967 ve Oya Dağlar, "Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordularının Galiçya Cephesi'ne Gönderilmesi ve Cephe Gerisinde Yaşananlar", *Yakın Dönem*

Doğu ve Orta Avrupa'da Türkler hakkında asırlardan beri yaşayan önyargıların yıkılmasındaki katkısından da kimse söz etmiyor¹³. Bu durumda, 15. Kolordunun Galiçya Cephesindeki çatışmalarının Polonyalıları için ne gibi pratik ve sembolik kazançlar getirdiğinden çoğu Türklerin haberdar olmamaları şaşırtıcı değil.

İlkin, pratik kazançlardan bahsedelim. Uzun zaman sürecek tedavi isteyen yaralı Türk askerleri cephe gerisindeki hastanelere gönderildi. Bir kısmı, ki sayılarının 50'den fazla olduğunu biliriz, Batı Galiçya'nın en büyük şehri ve Polonya'nın eski başkenti olan Krakow'a ulaştı. Buranın bir hastanesinde 15. Kolordu askerlerinin tedavilerine bakan doktorlar arasında Zofia Kowalska (kızlık soyadı Medwecka) da bulunuyordu. Hastalarıyla anlaşmakta zorluk çektiği için şarkiyat profesörü olan eşi prof. Tadeusz Kowalski'den yardım istemiş¹⁴. Profesör ise bu fırsatı değerlendirerek sadece tercümanlık yapmakla yetinmemiş, yaralı Osmanlı askerleriyle konuşurken daha sonra dialektoloji çalışmalarında karşılaştıracığı şarkı, hikaye, bilmece gibi materyal toplamış¹⁵. O zamana dek daha ağırlıklı olarak Arapça üzerine çalışan prof. Kowalski Krakow'da tanıştığı 15. Kolordu askerleri sayesinde Türkolojiye yönelmiş. Neticesinde 1919 yılında Krakow Jagiellon Üniversitesinde Polonya'nın en eski ve halen faal olan Türkoloji Bölümü açılmıştı.

Galiçya Cephesinde Türk askerlerinin bulunmasının sembolik yönüne gelince, Ukraynalı kahin Wernyhora'nın kehanetini hatırlatmak gerekir. Bağımsızlıklarını yitirmiş Polonyalıları bütün 19. asır boyunca bu kehanetten umut alırdı. Wernyhora'nın sözlerine göre "Türk Vistül nehrinden atını suladığı zaman Polonya dirilecekti". Dolayısıyla, Galiçya'da yaşayan Polonya halkı, 17. asır Polonya-Osmanlı savaşlarını ve

Türkiye Araştırmaları, sy. 10, y. 5/2006, s. 45-71'e bkz. İşbu metnin yazarının yazdığı "The 15th Corps of the Imperial Ottoman Army on the Eastern Galician Front (1916-1917)" başlıklı makale de "Belleten" Dergisince baskıya kabul edilmiştir.

¹³ 15. Kolordu 20. Tümenin teğmeni Mehmet Şevki Yazman'ın bıraktığı çok renkli Doğu Galiçya Cephesi hatıratı (*Kumandanım Galiçya ne yana düşer? Mehmetçik Avrupa'da*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011) ve işbu metnin yazarının *The 15th Corps of the Ottoman Army on the Galician Front in the Light of the "Harb Mecmuası" Biweekly Magazine* başlıklı makalesine (http://navyingallipoli.com/teksty/galicia_HM_text.pdf - 28.03.2014) bkz.

¹⁴ Tadeusz Jan Kowalski (1889-1948) – şarkiyat profesörü, Polonya Yetenek Akademisi'nin Genel Sekreteri. Bilimsel kariyerinin ilk döneminde ağırlıklı olarak Arapça ve Arap edebiyatı üzerine çalışmış. 1917 yılında Krakow hastanelerinde yatan Osmanlı askerleriyle irtibat kurup makalenin ilerideki sayfalarında bahsedilecek Türkoloji çalışmalarına yönelmiş. Birçok uzman tarafından sadece Krakow değil, Polonya Türkoloji'sinin kurucusu olarak algılanmaktadır. Hayatıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için (derleme: Polska Akademia Umiejętności, Instytut Historii), *Polski Słownik Biograficzny* [Polonya Biyografi Sözlüğü], Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968-1969, Tom XIV, s. 569-570'e bkz.

¹⁵ "Materiały dialektologiczne tureckie, przeważnie niewydane" [Çoğunluğu yayımlanmamış Türk Dialektoloji Materyali]'ne bkz. Krakow Archiwum Nauki PAN i PAU [Polonya Bilim Akademisi ve Polonya Yetenek Akademisi Bilim Arşivi], Dosya No: K III-4, 110.

o zamanki düşmanlığı unutup, 1916 yılında cephe gerisindeki evlerine yerleşen Türk subay ve askerleri, onları Rus işgalinden kurtaracak dostları olarak karşılıyordu. Ve hakikaten, 15. Kolordunun son birlikleri Galiçya topraklarını terk ettikten 14 ay sonra Polonyanın bağımsızlığı ilan edildi¹⁶. Lakin, bütün bunları anlatırken “sembolik” kelimesini çok net vurgulamak gerekir, çünkü Krakow’da medfun 13 Türk askerin mezarları başında son yıllarda düzenlenen Şehitler Bayramı törenleri sırasında Türk konuşmacıları ağızlarından Osmanlı 15. Kolordusunun “Polonyanın bağımsızlığı için” savaştığını duyarız. Diplomasi açısından bu sözler mutlaka anlayış ve memnuniyetle karşılanmalı, fakat objektif araştırmaları sürdüren tarihçiler bu tür basitleştirmelere kapılmamalı.

Zira Türk birliklerinin Galiçya Cephesine gelmesinin temel amacı, Ruslara karşı büyük zorluklar çekerek savaşan Alman ve Avusturya-Macaristan müttefiklerine yardım etmektir. Belki de Enver Paşa Sarıkamış’taki başarısızlığından sonra Rusya’ya başka bir isikametten saldırıp bu şekilde “Büyük Turan” hayalini yerine getirmek istemiş. Ama o zaman birkaç cephede savaşan Osmanlı İmparatorluğunda, Polonezköylüler hariç, hiç kimse Polonyalıların yazgısını düşünmemiş ve Türklerin bu harpteki durumunu bilen her Polonyalı da buna mutlaka anlayışla yaklaşmış. 15. Kolordunun savaştığı bölgenin eski Polonya toprakları olmasını da tesadüf olarak kabul etmeliyiz. Bu işin acı yönü de var. Alman ve Avusturya-Macaristan ordularında görev yapan Polonyalılarla kol kola savaşan Osmanlı askerlerinin ister istemez ve büyük ihtimalle hiç haberleri olmadan Rus ordusundaki Polonyalılara ateş etmiş olmaları.

Yukarıda görüldüğü gibi, Birinci Dünya Harbi dönemindeki ikili askeri temaslar, Polonya’nın bağımsız bir devlet olarak Avrupa’nın haritasından silinmiş olmasından dolayı, büyük ordular seviyesinde değil, bireysel olarak subay ve askerler tarafından kurulmaktaydı. Ludomił Rayski gibi bazı Polonyalılar, doğduğu Polonya topraklarını ve savaştıkları Polonya birliklerini terk edip Osmanlı ordusunda görev yapmaya koştular veya ittifak ordularının subay, asker ve uzmanları olarak Türkiye’ye gelip Türklerle beraber ortak düşmanlara karşı savaştılar. Bazıları da, 19. yüzyıldan beri Polonyalıların Türklere karşı duydukları büyük bir sempatiye rağmen, doğup yaşadıkları ülkelerin üniformalarını ister istemez giyip Osmanlı İmparatorluğuna saldırmak zorundaydı. Lakin, hem Türklerle beraber hem de Türklere karşı savaşan ve

---

¹⁶ Piotr Nykiel, *Słów kilka o tym, co łączy Wernyhorę z krakowską turkologią*, „Od Anatolii po Syberię. Świat turecki w oczach badaczy”, derleme: E. Siemieniec-Golaś i J. Georgiewa-Okoń, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 143-148.

sağ kalmış Polonyalılar bu çatışmalarda kazandıkları tecrübelerden faydalanarak 1918 yılından sonra yeniden kurulan devletleri için üstün hizmetler vermişler. Türklerin ise Galiçya topraklarına gelmeleri sembolik olarak Wernyhora kehanetinin gerçekleşmesine sebep olmakla bu bölgede en azından 17. asırdan beri yaşayan ve dostluk ilişkilerimizi bozan önyargıların yıkılmasına yol açtı. Yaralı Osmanlı askerleri de Krakow hastanelerine gelmeseydi, Türkoloji tarihinde önemli bir yere sahip olan prof. Tadeusz Kowalski belki de bilimsel kariyerine Arapça alanında devam edecekti ve şu anda bu sözleri söyleyen kişi de bambaşka bir meslekle uğraşıyor olacaktı.

KAYNAKÇA

- Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie [Krakov Polonya Bilim Akademisi ve Polonya Yetenek Akademisi Bilim Arşivi], Dosya No: K III-4, 110. (“Materiały dialektologiczne tureckie, przeważnie niewydane” [Çoğunluğu Yayınlanmamış Türk Dialektoloji Materyali]),
- *Birinci Dünya Harbi*, VII nci Cilt, *Avrupa Cephesi*, 1 nci Kısım (*Galiçya Cephesi*), T.C. Genelkurmay Başkanlığı Garp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Seri No: 3, Gnkur. Basımevi, Ankara 1967,
- Dağlar O., “Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordularının Galiçya Cephesi’ne Gönderilmesi ve Cephe Gerisinde Yaşananlar”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sy. 10, y. 5/2006, s. 45-71,
- Dzimicz B., *Samotny krążownik*, “Przegląd Morski”, Rok 6, nr 49, nr 58, Toruń (1933),
- Królikowski J., *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943-1990 t. III: M-S*, Toruń 2010,
- Machaliński Z., *Admirałowie polscy 1919-1950*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1993,
- Nykiel P., *Słów kilka o tym, co łączy Wernyhorę z krakowską turkologią*, „Od Anatolii po Syberię. Świat turecki w oczach badaczy”, derleme: E. Siemieniec-Gołaś i J. Georgiewa-Okoń, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 143-148,
- Łątka J. S., *Lot ku gorzkiej sławie. Gen. Ludomil Rayski*, Społeczny Instytut Historii i Kultury Turcji, Kraków 1994,
- Jerzy J. S., *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2005,
- *Polski Słownik Biograficzny*, Tom XIV, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968-1969,
- *Polski Słownik Biograficzny*, Tom XXVII, Polska Akademia Nauk, Instytut Historii, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1983,
- *Polski Słownik Biograficzny*, Tom XXX, Polska Akademia Nauk, Instytut Historii, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987,

- Yazman M. Ş., *Kumandanım Galiçya ne yana düşer? Mehmetçik Avrupa'da*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Kasar H., *Birinci Dünya Savaşında ölen Alman askerlerin kayıp listesi* (http://www.geliboluyuanlamak.com/200_Birinci-Dunya-Savasinda-Olen-Alman-Askerlerin-Kayip-Listesi-%28-Hafize-Kasar-%29.html) (28.03.2014),
- Nykiel P., *The 15th Corps of the Ottoman Army on the Galician Front in the Light of the "Harb Mecmuası" Biweekly Magazine* başlıklı makalesine (http://navyjingallipoli.com/teksty/galicia_HM_text.pdf - 28.03.2014),
- http://en.wikipedia.org/wiki/Ludomi%C5%82_Rayski (28.03.2014),
- http://en.wikipedia.org/wiki/W%C5%82odzimierz_Steyer (28.03.2014),
- <http://muse.aucklandmuseum.com/databases/general/RecordDetail.aspx?dataset=Cenotaph&SearchID=1839763&Ordinal=1&OriginalID=81166> (28.03.2014).